

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті зроблено спробу визначити систему принципів формування комунікативно компетентної особистості майбутнього вчителя початкових класів. Комунікативно орієнтоване освітнє середовище сприяє саморозвитку студентів шляхом збагачення, взаємодетермінації трьох підсистем принципів: загальнодидактичних, професійно орієнтованих та лінгводидактичних, що діють під час професійної підготовки у освітньому просторі ВНЗ.

Ключові слова: принципи, комунікативно компетентна особистість, майбутній учитель початкових класів, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Європейський вектор розвитку освіти, обраний Україною в третьому тисячолітті [1], спрямований на врахування плюрилінгвалізму (багатомовності). Україна належить до багатонаціональних держав, і перед нею постає завдання підготовки молодшої генерації до мирного життя й конструктивної діяльності за умов, по-перше, зростаючої відкритості глобальному світові. Отже, постає потреба у цілеспрямованому формуванні в майбутнього вчителя комунікативної компетентності, яка є надзвичайно важливою професійною якістю.

Аналіз останніх досліджень. Формування комунікативно компетентної особистості майбутнього вчителя початкових класів має відбуватися в комунікативно орієнтованому середовищі ВНЗ. Проблему впливу середовища на особистість досліджували І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Подмазін, О. Савченко, С. Сисоєва, І. Якиманська. Комунікативно орієнтоване освітнє середовище, змодельоване нами й реалізоване практично, є багатокомпонентним утворенням. Воно ґрунтується, живиться і сприяє саморозвитку шляхом збагачення, взаємодетермінації принципів. Однак, як засвідчує аналіз наукових джерел [2; 5], немає єдності позицій у визначенні системи принципів під час організації комунікативно орієнтованого середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ, що і визначено основною метою публікації.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія науково-педагогічної літератури дозволила виокремити систему принципів формування комунікативно компетентної особистості майбутнього вчителя початкових класів, яка об'єднує три складові: загальнодидактичні, професійно орієнтовані та лінгводидактичні.

До **загальнодидактичних принципів** відносимо взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку, науковість, систематичність і послідовність, наступність і перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, свідомість тощо. Їх наукове обґрунтування міститься в працях Я. Коменського, А. Дістервега, К. Ушинського, вітчизняних психологів та дидактів І. Беґа, В. Оніщука, І. Підласого, В. Бондаря, а також у дослідженнях М. Андрєєва, Ю. Бабанського, М. Данилова, М. Скаткіна та ін. Визначені дослідниками принципи завжди постають в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного. Вони підтверджені змістом курсу (реалізовані в програмах, підручниках, посібниках) і лежать в основі сучасної методики навчання мови: організації уроків різних типів, застосування методів і прийомів, технологій навчання, добору дидактичного матеріалу тощо. В основу концепцій мовної освіти, що вимагає докорінної перебудови вивчення всіх навчальних предметів, а особливо мови, покладено також дидактичні принципи гуманізації та

гуманітаризації, розвивальний характер навчання; діалогічність навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізацію та диференціацію; оптимізацію, відкритість та динамічність систем [1]. Використання таких принципів вимагає від майбутнього вчителя глибокого осмислення самої концепції освіти, визначення місця в ній пошуку, в удосконаленні змісту й форм навчання мови. Але, як засвідчує практика навчання, більшість із названих принципів до цього часу залишаються декларативними і чекають наповнення новим змістом, реалізації новими технологіями навчання.

Професійна спрямованість формування комунікативної компетентності з російської мови майбутніми вчителями у нашому розумінні означає спирання на ті основні принципи, що дозволяють моделювати найважливіші сторони діяльності педагога і які сприяють більш успішному оволодінню професійно важливими комунікативними вміннями, що забезпечують виконання основних функцій учителя. Виникає питання про конкретизацію принципів, які професійно забезпечують формування мотивації професійної діяльності та розвиток досліджуваної якості майбутнього вчителя початкових класів. Тому в руслі теми дослідження другою групою принципів нами визначено *професійно орієнтовані*.

До головних із цих принципів ми відносимо принцип професійної комунікативності; принцип адаптивності; принцип суб'єкт-суб'єктних стосунків у процесі взаємодії вчителя і учнів у спілкуванні; принцип професійно-комунікативної ситуативності у формуванні комунікативних умінь; принцип професійно-комунікативної спрямованості дій учителя; принцип доміантної ролі ситуативно-комунікативних вправ; принцип паралельного вдосконалення комунікативних і формування професійно значущих умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності; принцип урахування орієнтації вправ і мовленнєвого матеріалу на учня; принцип позитивного підкріплення збоку викладача, який забезпечує професійно-комунікативну спрямованість процесу оволодіння комунікативною компетентністю студентами.

Розглянемо деякі принципи докладніше.

1. *Принцип професійної комунікативності* (М. Пентилюк, [3]) відображає мету вивчення мови (другої) за напрямом підготовки «Педагогічна освіта» у ВНЗ. Цей принцип передбачає оволодіння професійно-комунікативними діями й вміннями, характерними для процесу навчання другої мови в умовах шкільного уроку та в позакласній роботі. Педагогічна спрямованість передбачає використання російськомовного матеріалу (мовленнєвого і мовного) у типових ситуаціях навчального процесу, які в основних характеристиках наближені до процесу професійного спілкування на уроці.

2. *Принцип адаптивності*. Цей принцип виражає ідею використання вчителем методичних прийомів залежно від виду мовленнєвої діяльності, етапу навчання, вікових особливостей учнів та їх здібностей до оволодіння другою мовою. Цей принцип передбачає формування у майбутніх учителів особливої форми мовлення – дидактичної – як ефективного засобу організації і управління педагогічним спілкуванням на уроці та способами адаптації навчального матеріалу до рівня володіння учнями російською мовою [2].

3. *Принцип суб'єкт-суб'єктних стосунків* (О. Леонт'єв, [3]). Як відомо, головною умовою удосконалення мовленнєвої взаємодії викладача й студентів є зміна стосунків між ними, перетворення їх з суб'єкт-об'єктних у суб'єкт-суб'єктні. Суб'єкт-суб'єктні стосунки передбачають активне ставлення студентів до навчального процесу, спільної діяльності з викладачем. При цьому особливо гостро

постає питання про підвищення вимог до формування професійно-комунікативних якостей учителя початкової школи.

4. *Принцип діалогічності навчання.* Організація освітнього комунікативного середовища, в першу чергу, спирається на *принцип діалогічності навчання* (Г. Балл). Парадигма діалогу передбачає не тільки взаємну повагу та бажання співпрацювати, а й ширю готовність конструктивно скористатися у цій співпраці думками й пропозиціями один одного (і навіть, за достатніх підстав, істотно змінити свої позиції); цей тип знання ідентифікує суперечливі якості у спробах чи результатах пізнання того чи іншого об'єкта. Організація комунікативно орієнтованого середовища за принципом діалогічності навчання характеризується можливістю обміну думками, ідеями в умовах емоційного комфорту, творчої атмосфери, співпраці. Названий принцип ґрунтується на діалозі культур і є таким засобом комунікації, коли кожна зі сторін визнає іншу як рівну, виявляє до неї інтерес, визнає її відмінності, поважає її унікальність і через пізнання та порівняння поглиблює свою самоідентичність. Принцип діалогічності вимагає побудови навчального процесу під час формування досліджуваної компетентності як моделі процесу реальної комунікації. Це означає, що основною процесуальною характеристикою комунікативно орієнтованої підготовки майбутнього фахівця є навчальна комунікація, що актуалізує, робить значущими особистісні й професійні функції студентів.

5. *Принцип професійно-комунікативної ситуативності* (Ю. Пассов, І. Зимня). За визначенням ученого, професійно-комунікативна ситуативність – це сукупність мовленнєвих і лінгвометодичних умов, що визначають динаміку навчального процесу, його особистісний і функціональний характер, його евристичність. Опора на цей принцип передбачає навчання спілкуванню засобами мовлення і мови як педагогічної специфічної діяльності на основі моделювання умов комунікативно-методичної діяльності на практичних заняттях. На думку О. Леонтьєва [3], мовленнєва ситуація – це сукупність таких факторів для комунікативного орієнтування (опис ситуації, мовленнєвий стимул, завдання), що є константними в різних конкретних умовах орієнтування та зміни програми або операційної структури мовленнєвої дії. Основним критерієм відбору типових комунікативних ситуацій є факт відображення уявного процесу педагогічного спілкування в школі першого ступеня, що є необхідним для формування професійного мислення майбутніх учителів початкових класів.

6. *Принцип урахування орієнтації вправ і мовного матеріалу на учня* (Ю. Пассов). Реалізація цього принципу передбачає тренування студентів у визначенні методичної доцільності вправ, у диференціюванні мовного матеріалу, у розподілі лексики за темами і ситуаціями, у створенні вправ та розподілі їх згідно із задачами та етапами уроку тощо.

7. *Принцип позитивного підкріплення з боку викладача* (О. Бодальов). Реалізація цього принципу відіграє велику роль у самостверженні студента і тим самим – у формуванні стійкого інтересу (мотивів) і формуванні професійних умінь під час опанування курсу «Методика викладання російської мови в школах з українською мовою навчання». Формування досліджуваної якості у процесі професійної підготовки має враховувати лінгводидактичні принципи. Ці положення переконливо обґрунтовано лінгводидактами М. Барановим, О. Біляєвим, М. Вашуленком, Є. Голобородько, Г. Коваль, М. Львовим, Ю. Пассовим, М. Пентилюк, В. Статівкою та ін. До *лінгводидактичних принципів* учені відносять принципи культуровідповідності (Ю. Пассов, М. Стельмахович); взаємозв'язку у вивченні всіх розділів шкільної програми (М. Львов); комунікативної спрямованості у навчанні

мови (В. Скалкін); взаємозалежності усного й писемного мовлення (М. Вашуленко); використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови й, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення; взаємозв'язку оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності в процесі вивчення мови (В. Статівка); принципи поетапності формування мовленнєвих умінь (О. Бистрова); моделювання типових комунікативних ситуацій (Ю. Пассов); адекватності вправ характеру дій, що формуються (В. Скалкін); функціональності мовлення (М. Вашуленко); інтенсивної мовленнєвої практики (О. Бистрова); взаємозв'язку російської й української мов (Г. Коваль), принципи емоційності й креативності (М. Стельмахович) тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Підсумовуючи викладене вище, відзначимо, що зроблена спроба виділити принципи комунікативно орієнтованої підготовки майбутнього вчителя початкових класів (загальнопедагогічні, професійно орієнтовані, лінгводидактичні) не є закінченою з низки причин. По-перше, проблема розробки принципів у сучасній дидактиці продовжує залишатися дискусійною, а тому не менш актуальною, ніж розробка нових напрямів професійної підготовки у ВНЗ. По-друге, запропонована система принципів відображає нашу концепцію професійно-комунікативної діяльності, яка у деяких своїх положеннях потребує певного уточнення, а тому деякі принципи, ймовірно, отримають подальше обґрунтування й конкретизацію. На врахуванні названих вище загальнодидактичних положень ґрунтується модель процесу формування комунікативної компетентності з російської мови майбутнього вчителя початкових класів, що забезпечує у професійній діяльності процес навчання й успішного засвоєння молодшими школярами програмового матеріалу другої мови.

Урахування розглянутих принципів у взаємозв'язку повною мірою забезпечує створення нової методологічної основи для формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки, виводить цей процес на новий теоретико-практичний рівень і слугує підґрунтям для формулювання подальших цілей дослідження. Це дає можливість цілісно, у діалектичній єдності проаналізувати всю сукупність найбільш значущих проблем сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти, пов'язаних із впровадженням комунікативного й компетентнісного підходів у процесі професійної підготовки у ВНЗ.

Література

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання : посібник / [наук. ред. проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М., 1989. – С.3 – 9.
3. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М., 1969. – 267 с.
4. Пентилюк М. І. Культуромовний аспект підготовки майбутнього вчителя-філолога в білінгвальному середовищі / М. І. Пентилюк // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Випуск 13. – Глухів : ГДПУ, 2009. – С. 20 – 27.

Бирюк Людмила

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Резюме

В статье определена система принципов формирования коммуникативно компетентной личности будущего учителя начальных классов. Коммуникативно ориентированная образовательная среда способствует саморазвитию студентов

путем обогащения, взаимодействия трех подсистем принципов: общедидактических, профессионально ориентированных и лингводидактических, действующих в процессе профессиональной подготовки в образовательном пространстве ВУЗа.

Ключевые слова: принципы, коммуникативно компетентная личность, будущий учитель начальных классов, профессиональная подготовка.

Biruk Ludmyla

DIDACTICAL BASE OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY SCHOOL

Summary

In the article deals systems prinseps of forming communicative competence's personality future teacher of the primary school. Communicative-oriented education helps to student's self growing in the way of the interdependence three groups prinseps': didacticals, professionally-oriented and lingvodidacticals in the posses of their higher professional educational training.

Key words: communicative competence's personality, future teacher of the primary school, higher professional educational training.

УДК 378:37.03

О. М. Корчова

РИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті зацентовано увагу на необхідності формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів під час професійної підготовки у вищому навчальному закладі як передумові становлення висококваліфікованих фахівців, здатних до організації ефективної взаємодії в соціумі. Здійснено спробу обґрунтування риторичної компетентності як вищого рівня комунікативної компетентності в структурі професійної готовності соціального педагога.

Ключові слова: компетенція, компетентність, професійна компетентність, комунікативна компетентність, мовна компетентність, мовленнєва компетентність, риторична компетентність.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної держави, політичні, соціально-економічні перетворення в суспільному житті України, зростання соціальної ролі особистості сприяли розвитку інституту соціальної педагогіки, що розглядає взаємини в колі «людина – людина», «людина – соціум». Це зумовило створення системи підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери – соціальних педагогів.

Трансформація вищої школи, зумовлена інтеграцією України у світовий та європейський освітній простір, орієнтація на загальноєвропейські вміння й навички презентаційного характеру, зокрема оволодіння ораторським мистецтвом публічного переконання, спроектовані Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, Національною стратегією розвитку освіти в Україні, Концепцією